

020012

DIA

BÂBIÂLI

Murphy, O. T. ; Vergennes, C. G. , Comte de
A la Sublime Porte. La préparation de Vergennes au ministère .-- 1987 ISSN: 0035-2365 : Revue
d'Histoire Diplomatique, vol. 101 pp. 227-238, (1987)

Ottoman Empire - 18th century | France

TÜRK KÜLTÜRÜ İNCELEMELERİ

D e r g i s i

2

TISAV

Istanbul 2000

Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 2, İstanbul 2000, 71-88.

08 MAYIS 2009

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

OSMANLI MERKEZ BÜROKRASİSİNDE H. 1211/1796-97 TARİHLİ
DÜZENLEMELER

Muzaffer DOĞAN*

ÖZET

1796-97 yıllarında Babiali, Maliye ve Defterhane birimleri içerisinde bir takım düzenlemeler yapıldı. Bu çalışma, Divan kalemleri olan Beylikçi, Rüüs, Tahvil ve Amedi kalemleri ile Mektubi Kalemî'nin katip sayıları ve yürüttükleri muamelatla ilgili bir dizi düzenlemeyi incelemektedir. Aynı dönemde gerçekleştirilen, Maliye ve Defterhane birimlerinin yürüttükleri muamelat kalıplarından bazıları üzerindeki değişiklikler de konuya dahil edilmiştir.

Anahtar kelimeler:
Divan, Defterdarlık, Defterhane, Babiali, kalem, muamelat, kâtip, düzenleme.

III. Selim dönemi daha çok bir dizi ıslahat tarihi olarak bilinir. Bu reformlara binaen modern Türkiye tarihi konularına girişler çoğu zaman III. Selim dönemine kadar uzanır. Onun dönemindeki reformların genelde iyi bilinenleri, nizam-ı cedit adı altında askeri teşkilatta ve daimî elçilik sistemi ile de diplomasi alanında gerçekleştirilen yeniliklerdir. Kalemîye denilen merkez bürokrasi birimlerinde de bir takım düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen ıslahat çalışmalarının bu yönü daha geri planda kalmıştır. Bunda hem kendi döneminde diğer sahalarda gerçekleştirilen köklü yeniliklerin, hem de II. Mahmut döneminde bürokrasi alanında görülen daha parlak reformların gölgesinde kalması etkili olmuş olmalıdır.

Diğer alanlarda yapılan düzenlemeler kadar yenilikçi olmasa da bürokrasi birimlerindeki ıslah çalışmaları o zamana kadar Babiali tarihinde gö-

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Osmanlı

6

TEŞKİLÂT

EDİTÖR
GÜLER EREN

BİLİM EDİTÖRLERİ
DOÇ. DR. KEMAL ÇİÇEK
CEM OĞUZ

Y E N İ T Ü R K İ Y E Y A Y I N L A R I

MADDİ HAKLARIN
SONRA GELEN DOKÜMAN

15 NİSAN 2009

DİVÂN-I HÜMÂYÜN'DAN BABİÂLİ'YE GEÇİŞ

YRD. DOÇ. DR. MUZAFFER DOĞAN
MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

BÂB-I ÂSAFÎ'NİN OLUŞUMU

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren devlet işlerinin görüldüğü birinci merci Divân-ı Hümayun'du. Divân bu fonksiyonu itibariyle oldukça yoğun gündemle çalışıyordu. Devletin siyasi, idari, iktisadi işleri burada görüşülüyor ve karara bağlanıyordu. Dolayısıyla Divân bir karar alma ve uygulama merciydi. Hukuki açıdan bakıldığında Divân yasama ve yargı görevlerini de yerine getiriyordu.¹ Zamanla gerçekleşen büyük boyutlu fetihlerle devlet oldukça geniş sınırlara sahip oldu ve bu topraklardaki idari teşkilatlanma ile yeni birimler oluşturuldu. Bu birimlerde padişahı temsil edecek idarecilerin tayini, görev sınırları Divân tarafından belirleniyordu. Aynı zamanda eyalet ve sancaklara ait Divâna akseden her türlü mesele yine burada görüşülüyordu. Devletin sınırlarının gittikçe büyümesi aynı zamanda nüfusun sayısını ve etnik olarak çeşitliliğini de artırıyordu. Sınırları içerisinde yaşayan her ferdin gerek duyduğu takdirde Divâna müracaat edebilme hakkının bulunduğu bir sistemde bunun anlamı hukuka dair meselelerin veya davaların artmasıydı. Devletin büyümesinin bir başka neticesi de ilişki içerisinde bulunulması gereken komşu devlet veya muhatap olunacak diğer rakip güçlü devletlerin sayısının artmasıdır. Bu da dış işlerde takip edilecek politikaların çeşitlenmesini ve organizasyonunu gerektiriyordu. Divân üyelerine bakıldığında siyasi ve idari işlerde karar alma işlevine katılabilecek görevliler belliydi. Başta padişah -Fatih döneminden itibaren sadrazamlar-, ve bunun altında bulunan kubbe vezirleri. Bunların dışında kalan Divânın asli üyelerinin görevleri daha spesifikti. Mesela nişancı kanun hazırlayıcısı ve kalemlerde çalışan katiplerin sorumlusuydu. Kazaskerler kendilerine ait bölgelerin hukuki davalarını

hallediyorlardı. Defterdar da mali işlerin organizasyonu ile ilgileniyordu. Sadrazam ve vezirler aynı zamanda Divâna akseden davaları da halletmekle görevliydi. İşlerinin çoğalması sebebiyle zamanla sayıları da arttırıldı.² Kısacası çoğalan işler Divânın kapasitesini aşmaya başladığında bunların zamanında neticelendirilmemesi gibi bir mahzur ortaya çıkarttı. Temel felsefesini güçlü ve etkili bir adalet ile merkezîyetçilik anlayışına dayandıran bir devlet için bu tür gelişmeler, bazı tehlikelerin ortaya çıkması demekti.

Devletin, herhangi bir tıkanmanın önüne geçmek için Divânda bitirilemeyen işlerin sadrazam konaklarında halledilmesi cihetine gittiği anlaşılıyor. Böylece sadrazam konaklarında akdedilen *ikinci Divânı* adı verilen uygulama ortaya çıkmış olmalıdır. Buna Çarşamba ve Cuma Divânlarını da ilave etmek gerekmektedir. Divân-ı Hümayun'da gündem sıralamasına bakıldığında devletin öncelik verdiği hususlar da ortaya çıkmaktadır. Öncelikle devlet politikalarına dair işler görüşülüp karara bağlanır, gerekiyorsa fermanı hazırlanırdı. Sonra idari hususlarda şikayetlerin ve ihtiyaçların giderilmesi hususları halledilirdi. Bunlardan sonra halkın hukuka dair şikayetlerinin halledilmesine geçilirdi. İkinci Divânlarının işlevine bakıldığında daha ziyade halkın şikayet ve davalarına tahsis edildiği anlaşılıyor. Çarşamba Divânları da sadece İstanbul işlerine ve davalarına tahsis edilmişti. Bunların dışında Cuma günleri icra edilen ve huzur mürafası da denilen bir Divân daha vardı. Bütün bu Divânlar, kubbe vezirlerinin katılımları dışında büyük Divânın küçük bir modeli şeklinde icra ediliyordu. Sadrazamın başkanlığında Rumeli ve Anadolu kazaskerleri davaları dinleyip hallediyorlardı. Divân-ı Hümayun'da hizmetli grubunda yer alan çavuşbaşı burada da, şikayetçileri

۴	مالیہ خزینہ سی روزانی رفت	۴	منا و دیوانہ ہایون تحریر علی محمد
۴	دارشور کاتب نانسی شاکر افندی	۴	رسو و محاسبی شاکر افندی
۴	نظامہ دائرہ کاتبی سعید افندی	۴	عمو و تلغراف مدیکر حسن علی افندی

اوقاف ہایون سندات مدیری سعید بک

رتبہ ثانیہ ممتازی

۴	حرمین ترجمانی احمد افندی	۴	اوقاف ہایون مسافر قادیان علی افندی
۴	خارجہ شیفار تعاون ابراہیم بک	۴	تحصیل مدیر امین بک
۴	خارجہ کاتبی معاون شروت بک	۴	مطبعہ نامہ مدرسہ محسنین افندی
۴	کاتبی معاون نانسی ادم بک	۴	خارجہ محاسبی کرم افندی
۴	اوراق مدیر محمد بک	۴	مال بردار تحاسبی نظیف افندی
۴	تحریر خارجہ اوراق مدیر ایاز افندی	۴	ضبطہ نظارتی مکتوب محاسبی طلحہ افندی
۴	وقاف ہایون محاسبی کامل افندی	۴	نافعہ مکتوب محاسبی فکون افندی
۴	مکتوب محاسبی سالم افندی	۴	تلغراف مکتوب محاسبی
۴	مجلد لایہ مدیر اسماعیل بک	۴	تغذیر الرحمان افندی

معارف محاسبہ جیبی بک

باب عالی و درویشان

شمارہ	مابین ہایون ملوکانہ
۱	مابین ہایون فریاد سعید باشا
۲	خدمتہ خاصہ شافانہ فریاد نجیب باشا
۳	میرا و حضرت شہر ساری ازگان حربیہ میرلواسی محمد باشا
۴	بیادہ میرلواسی محمد زکی باشا
۵	ازگان حربیہ میرالائی نظیف بک
۶	خدمتہ خاصہ شاہانہ میرالائی سلیمان بک
۷	بیادہ میرالائی حسین غالب بک
۸	بیادہ میرالائی جلال الدین بک
۹	بیادہ میرالائی مصطفیٰ مظاہر بک
۱۰	خدمتہ خاصہ شاہانہ قائم مقامی عاصم بک
۱۱	ازگان حربیہ قائم مقامی احمد نوری بک
۱۲	طوبی قائم مقامی خلیل بک
۱۳	بیادہ قائم مقامی احمد علی بک
۱۴	تجزیہ قائم مقامی احمد رات بک
۱۵	ازگان حربیہ بیگاشی احمد ادیب بک
۱۶	طوبی بیگاشی عمر بک
۱۷	بیادہ بیگاشی حاجی علی بک
۱۸	بیادہ بیگاشی علی بک
۱۹	بیادہ بیگاشی حاجی محمد افندی
۲۰	بیادہ بیگاشی کریم افندی
۲۱	ازگان حرب قول اغاسی فرید بک
۲۲	طوبی قول اغاسی بخش بک
۲۳	طوبی قول اغاسی رائف بک
۲۴	بیادہ قول اغاسی بکر بک
۲۵	بیادہ قول اغاسی فائق بک
۲۶	بیادہ قول اغاسی عثمان بک
۲۷	بیادہ قول اغاسی جمال بک
۲۸	بیادہ قول اغاسی سفیر بک
۲۹	بیادہ قول اغاسی محمود بک
۳۰	بیادہ قول اغاسی جعفر بک
۳۱	تجزیہ قول اغاسی اسلام بک
۳۲	بیادہ ملازمر اولیٰ آصف بک
۳۳	بیادہ ملازمر اولیٰ محمد بک
۳۴	ملازمر اولیٰ مصطفیٰ افندی
۳۵	طوبی ملازمر نانسی شاکر افندی
۳۶	بیادہ ملازمر نانسی عمر بک

و کلا و مجالیس مامورین

21 ŞUBAT 2005

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

2232 AKYILDIZ, Ali. The working system and the ruling perception of Abdülhamid II and his relations with the Sublime Porte (government). *The great Ottoman-Turkish civilisation*. Vol. 1: Politics. Editor-in-chief Kemal Çiçek. Ankara: Yeni Türkiye, 2000, pp.621-633

2227 ADANIR, Fikret. Ottoman misgivings regarding the acquisition of land by foreigners during the reign of Abdülhamid II. *The great Ottoman-Turkish civilisation*. Vol. 1: Politics. Editor-in-chief Kemal Çiçek. Ankara: Yeni Türkiye, 2000, pp.634-642 (European capital.)

Esrefoğlu, Esref

4. Bâb-ı Âlî evrak odası sîdâret evrakı ve provenance sisteminin uygulanması / E. Esrefoğlu. --- ss. 224-22 24 sm.

Tarih Enstitüsü Dergisi. --- III-
IV. c. (1976-1977 (İSTANBUL, İktisadi Edebiyat Fakültesi))

I. Mektebe adı.

BÂBİÂLİ

22 OCAK 1983

TA, V, 12

BL, II, 1163-4

ABG, III, 139

ML, II, 30

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

20 OCAK 1997

15796
XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda merkez örgütünde modernleşmeler Bab-ı Ali'nin gelişimi. BAYRAK(FERLİBAŞ), Meral. Master. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1991. 153s.
Danışman: Y.Doç.Dr.Cahit Bilim. Özet dili: Tr, En.

BÂB-İ ÂLİ

956.02-FEN-D

Edebiyat-Hal-Osmâni - I, 371 v.d.

الباب العالى

بالشريعة والفتوى والقضاء والعلم والتعليم والوقف ودور العبادة والتعليم والقضاء. ثم الهيئة التابعة للدفتردار، وتتعلق أعمالها بالمال والتجارة والخراج والمقررات الأميرية على سائر الولايات.

ثم الهيئة التابعة لنيشانجى، وهى الكُتَّاب المنوط بهم قيد الماليةت الأميرية فى السجلات وضبطها، وقيد الجلسات وقرارات المجلس والفرمانات والأحكام العدلية والفتاوى، ويرأسهم (رئيس كتاب أفندى حضرتلى).

وكان الوزراء والأمراء الذين يضمهم الباب العالى يتمتعون بعضويته، ولكل منهم رأى وعمل.

ويعد الصدر الأعظم نائباً عن السلطان فى إدارة جلسات الباب العالى ورئاسة أعضائه وإصدار القرارات والفرمانات العالية بيد أن السلطان كان يجلس فى الباب العالى خلف ستار ليتابع جلسات الباب العالى ويستمع إلى ما يدور فيها من حوار.

فإذا أصدر الباب العالى فرمانات بتوقيع السلطان وخطه أو بتوقيعه فقط سُميت «فرمانات همايونية» أى سلطانية.

وإذا أصدر الباب العالى فرمانات بتوقيع الصدر الأعظم وخطه أو بتوقيعه فقط سُميت «فرمانات عالية» أى فرمانات الباب العالى.

هو مقر الحكومة العثمانية، وكان يطلق عليه فى العهود العثمانية الأولى «ديوان همايون» أى الديوان السلطانى، وكان يرأسه السلطان العثمانى نفسه، فلما اتسعت فتوحات الدولة العثمانية وترامت أطراف أراضيها فى آسيا وأوروبا كثر عدد الوزراء والأمراء فى ديوان همايون تبعاً لكثرة الواجبات الملقاة على عاتق الدولة العثمانية، وتبعاً لمسئولياتها الداخلية والخارجية، فوضع السلطان محمد الفاتح (٨٨٥ - ٨٨٦هـ/ ١٥٥١ - ١٤٨١م) تنظيمات جديدة شملت ديوان همايون، ثم أطلق عليه «الباب العالى»، وأسند رئاسته إلى أعلى وزرائه قدرأ وأعظمهم شأنأ وهو «الصدر الأعظم».

وقد جاء فى تنظيمات السلطان محمد الفاتح أن الباب العالى يرتكز على أركان أربعة هى الصدر الأعظم، وشيخ الإسلام أو قاضى العسكر، والدفتردار (ناظر المالية) والنشانجى (كاتب سر السلطان).

ويتبع كل ركن من هؤلاء الأركان هيئة معاونة، أعظمها الهيئة المعاونة للصدر الأعظم، وتتعلق أعمالها بشئون الدولة وسيادتها وولاياتها.

يليهما الهيئة التابعة لشيخ الإسلام أو قاضى العسكر، وهى من العلماء والقضاة وتسمى «الهيئة الإسلامية»، وتتعلق أعمالها

144615

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

22 KASIM 2006

Kemalettin KUZUCU

BÂBİÂLÎ YANGINLARI
VE
SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ
(1808-1911)

DOKTORA TEZİ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	144615
Tas. No:	956.141 KUZ.B

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof.Dr. S. Selçuk GÜNAY

ERZURUM 2000

yılında Mareşal Romanovskiy Kafkasya Savaşı hakkında halka açık dersler vermiştir⁶².

Kültürel, ekonomik bağları birbirine bağlı güçlü bir devlet kurmak amacıyla Rusya, toprakları içine dâhil ettiği yabancı bölgeleri sadece politik açıdan değil, etnik, kültürel, ekonomik olmak üzere her yönüyle araştırmıştır. Rusya'da Kafkasya üzerine yapılan inceleme ve araştırmalar da bu durumu doğrular niteliktedir. Kafkasya bölgesinin Rusya hâkimiyetine girmesi ile bölge her yönüyle ele alınıp incelenmiştir. Yukarıdaki kaynak ve telif eserlerden anlaşılacağı üzere, XVIII. yüzyılın başından XIX. Yüzyılın sonuna kadar yapılan çalışmalarda Kafkasya'nın sadece siyasi tarihi değil, kültürü, ekonomik durumu da incelenmiştir. Böylece kültürel olarak da ortak değerlerin oluşacağı bir yapı oluşturmaya çalışılmıştır. Kafkasya ile ilgili çalışmaların sayısında özellikle XIX. yüzyılda artış dikkati çekmektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında 1801 yılında Gürcistan'ın Çarlık Rusyası tarafından ilhak edilmesinden sonra bölgede Rus hâkimiyetinin kurulması, bu hâkimiyetin sağlanlaştırılması ihtiyacı ve XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde başlayıp, 1860'lara kadar süren Kuzey Kafkasya'daki savaşlar sayılabilir.

ABSTRACT

This study shed some on light those researchers who had made research in Russia on Caucasian region and their works. The Caucasian studies in Russia began in XVIII century, and these studies were accelerated after the second half of the century. The Russian expansion towards the southern part of the region gave further effort to the academic studies on the Caucasia. With the participation of the Caucasian region to the Russia in XIX. Century more detailed and comprehensive works were done.

Keywords

Russia, Caucasia, Butkov, Potto, Brosse.

SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyal Bilimler Dergisi
2004, Sayı:10, ss. 61-76.

D1673

BİR DARBENİN GERÇEK ÖYKÜSÜ: 1913 BÂB-I ÂLİ BASKINI

Nevzat ARTUÇ*

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi'nin iş başına gelmesiyle iktidardan düşmüş ve büyük baskılara maruz kalmıştır. Bu baskılar Kamil Paşa kabinesi döneminde de devam etmiştir. İttihatçılar, Talat Beyin önerisiyle hem bu baskılara karşı koyabilmek, hem de yeniden iktidarı ele geçirebilmek amacıyla 23 Ocak 1913'te Bâb-ı Âli Baskını'nı gerçekleştirmişler ve bu tarihten de yaklaşık beş yıl iktidarda kalmışlardır. Bâb-ı Âli Baskını'nı gerçekleştirenler aynı zamanda iktidarı da devraldıkları için olayın aydınlatılmasına yarayacak belge bırakmamaya özen göstermişler, bu amaçla basına sansür uygulatman bile kaçınmamışlardır. Bâb-ı Âli Baskını, İttihatçılar iktidardan düştükten sonra yeniden gündeme getirilmiş, ancak delil yetersizliğinden her hangi bir sonuca ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler

Bâb- Âli, Talat Bey, Enver Bey, Cemal Paşa, Nazım Paşa, Mahmud Şevket Paşa, Baskın.

I

Bâb-ı Âli' Baskını'na Neden Olan Siyasal Gelişmeler

* SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

Makaleyi okuyarak tavsiyelerde bulunma inceliğini gösteren sevgili Hocam Prof. Dr. Bayram Kodaman'a ve arkadaşım Dr. phil. Abdurrahman Uzunbaşan'a ve ayrıca Fransızca metinleri büyük bir titizlikle çeviren değerli dostum Dr. Nihat Karaer'e teşekkürü bir borç bilirim. Makaledeki ilmi sorumluluk tamamen bana ait olup, bu konudaki tenkit ve eleştirileri tarafıma iletmeniz beni derecesiz memnun edecektir.

¹ Bâb-ı Âli tabiri, önceleri padişahın mutlak vekili olan sadrazamın oturduğu ve hükümet işlerini gördüğü konağın kapısı için kullanılmaktaydı. saray ile sadaret konağına önceleri bu kapılardan girildiği için "Kapı" tabiri zamanla padişahın sarayın ve hükümet konağı için de kullanılmaya başlandı. Sadrazamın oturduğu Bâb-ı Âli'ye halk dilinde "Paşa Kapısı" denilmesinin nedeni de budur. Ayrıca, "Paşa

⁶² С. Феокистов, Начало русского владычества на Кавказе, Русский вестник, Том 67, Москва 1867, с. 354.

KASIM 2008

MADDE SAĞIRI
SONRA DİLEYİ

XVIII nci ASIRDA
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA DEVLET TEŞKİLÂTI

ve

BÂBİ-ÂLİ

Yazan:

Baron von Hammer-Purgstall

Tercüme eden: Dr. Halit İltis

Mecmuanın notu:

Türkiye devlet teşkilâtı ve müesseseleri tarihine ait tetkiklerin şimdikiye kadar ne kadar ihmal edilmiş olduğu herkesin malûmudur. Eski tarihçilerimiz, tarihin harp vakayii ve diplomatik münasebetlerden ziyade müesseselerin hayatı ile meşgul olması lâzım geldiğine ait modern diyebileceğimiz bir tarih telâkkisinden mahrum idiler. Yeni yetişenler ise, bu sahada mevcut büyük boşlukları hissedilir derecede doldurmak için henüz vakit bulamadılar. Bu sebeple eski ve çok noksan olmakla beraber, garpli bazı âlimlerin bu sahada vaktile neşretmiş oldukları mahdut bir kaç tetkiki burada sistematik bir şekilde hatırlatmağı ve bu tetkiklerin mahiyetleri hakkında bir fikir vermeği lüzumlu addetmekteyiz. Ekserisi bugün artık tedariki mümkün olmayan ve pek nadir nüshaları bulunan mecmua makaleleri veya kitap şeklinde olan bu tetkiklerden mecmuamızda hülâsaten veya aynen tercüme ve nakiller yapmak suretile, bundan sonra bu sahada çalışmak isteyenlerin işini kolaylaştırmak ve onlara nümuneler vermek en büyük emelimizdir.

Bu gibi mülâhazalarla bugün burada okuyucularımıza sunduğumuz tetkik, Viyana'lı maruf tarihçi Hammer-Purgstall'ın (*)

(*) 9 Haziran 1774 de Viyana'da doğan müellif, 1789 dan 1799 a kadar şark lisanları akademisine devam etmiş, 1799 da türkçe öğrenmek üzere ilk defa İstanbul'a gelmiştir. 1801 de Mısır'a yaptığı ilmi seyahat, İngilizlerin Mısır'ı zabt etmeleri esnasında vuku bulmuştur; aynı sene İngiltere'ye seyahat ederek, orada altı ay kadar kalmıştır. Hükûmeti tarafından Londra-

«Osmanlı devletinin siyasi ve idari teşkilâtı» (**) isimli kitabının Babı-âli başlığını taşıyan bir faslının aynen tercümesidir.

Hammer'in bundan takriben 125 sene evvel basılmış olan bu eseri, bir çok noksanlarına rağmen, bugün de hâlâ bu sahada büyük istifadelerle tetkik edilecek mühim bir kitaptır. Birinci cildi Osmanlı devleti teşkilâtı esasini ve ikinci cildi teşkilâtı idariyesini ihtiva eden bu eser hakkında bir fikir verebilmek için her iki cildin muhtelif fasıllarının mündericâtını gözden geçirmek münaşip olur:

Birinci cild 7 sahifelik bir mukaddemeyi, 15-36 ncı sahifelerinde eserin me hazlarını ve 499 sahifelik metni havi bulunmaktadır.

Metin sahife 36-87 de Osmanlı devletinin devlet teşkilâtı tarihçesinden sonra 87-101 İkinci Mehmed'in kanunnamesini (âyan, erkânı devlet, her makama mahsus varidat), 101-143 Mısır kanunnamesini, 143-162 Sultan Süleyman'ın ceza ve polis kanunlarını, 180-

dan Viyana'ya celbedilen Hammer, tekrar İstanbul'a gelerek, 1802 ilâ 1806 senelerini burada sefaret kâtibi olarak geçirmiştir. 1811 de Viyana'da sarayı krali tercümanı olmuş, 1847 de tesis edilen Viyana ulûm akademisi riyasetine getirilmiş, ve 22 İkinciteşrin 1856 da 82 yaşında olduğu halde, Viyana'da vefat etmiştir.

Avusturya Kraliçesi Marie Thérèse zamanında Viyana'da elçilik, konsolosluk ve diğer siyasi memuriyetlerde kullanılmak üzere Habsburg devleti için kabiliyetli memurlar yetiştirmeye mahsus bir akademi tesis edilmişti. Josef von Hammer-Purgstall bu akademinin yetiştirdiği büyük müsteşrik ve müverrihtir.

Hammer'in 1774 den 1852 ye kadar hatıratını ihtiva eden ve 592 sahifeden mürekkebe olarak 1940 senesinde R. Bachofen von Echt tarafından işlenmek suretiyle, nâşir Hölder-Richler-Tempsky vasıtasıyla Viyana'da neşredilen «Erinnerungen aus meinem Leben» isimli eserin sonunda, 571-575 inci sahifeler, yalnız Hammer'in kaleminden çıkmış ve intişar etmiş yazıların isimlerini ihtiva etmektedir. Me hazımız olan kitaptan başka diğer bazı eser isimleri şunlardır:

— İstanbul ve Boğaziçi. Mahallî ve tarihî tasvir. 2 cild, 1822 senesinde Feşte'de basılmıştır, 1180 sahifeden mürekkebirdir.

— En büyük Türk lirik şairi Bâki'nin divanı. Almanca tercüme, Viyana 1825.

— Osmanlı tarihi. 10 cild. Peşte, 1827-1833 (ilk basılışı). Fransızcasından türkçeye Ata Bey tarafından tercüme edilerek, İstanbul'da 1329/1335 de basılmıştır.

— Osmanlı edebiyatı şiir tarihi (2200 şairden seçme parçalarla). 4 cild. Peşte, 1836-1838.

(**) Eserin almanca ismi: Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung, dargestellt aus den Quellen seiner Grundgesetze. 2 Bände. Wien, Volke, 1815-1816.

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

19 TEMMUZ 1995

Hükûmet Kapısı

Bâb-1 Âlî

Kuruluşundan Cumhuriyet'e
kadar

M. Nermi Haslan, Çelik Gülersoy

**MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN**

05 MART 2002

İstanbul 2000

İSAM KtP 76617

آقالیق» که محل فرماندهی «بنی جری آعاسی» بود، برچیده شد و به جای آن «بریه عسکریه نظارتی» تأسیس شد (پاکالین، III/176-177). باب سرعسکری شامل واحدهای تابعه متعددی مانند ارکان حرب (ستاد)، ترابری، مهندسی، ارتباطات (شاو، ۱۴۰/۲)؛ «دائرة المعارف»، همانجا) و مکتوبی (دبیرخانه) بود (لطفی، IX/78).

باب سرعسکری علاوه بر اداره امور نظامی، امور انتظامی و امنیت شهرها و برخی خدمات اجتماعی مانند آتش نشانی را نیز برعهده داشت (شاو، نیز «دائرة المعارف»، همانجا). وظیفه تأمین امنیت شهرها در ۱۲۶۲ق/۱۸۴۵م از دایره سرعسکری جدا شد و به اداره دیگری که «ضبطیه» نامیده می شد، واگذار گردید (EI², I/838؛ پاکالین، همانجا). قبل از صدور فرمان تنظیمات خیریه در ۱۲۵۵ق/۱۸۳۹م، سرشماری و ضبط آمار اتباع غیرمسلمان نیز برعهده اداره سرعسکری بود («دائرة المعارف»، همانجا). در زمان سلطان محمود دوم و به فرمان او در ۱۲۵۲ق/۱۸۳۶م، محل اداره سرعسکری به کاخ قدیم (اسکی سرای) منتقل شد که امروزه ساختمان مرکزی دانشگاه استانبول است (پاکالین، همانجا). عنوان باب سرعسکری با اعلان مشروطیت دوم در ۱۹۰۸م به وزارت حربیه، یا حربیه نظارتی تبدیل شد و پس از اعلان جمهوریت در ۱۹۲۳م/۱۳۰۲ش و تشکیل وزارتخانه های جدید به وزارت دفاع (مدافعیه ملی) تغییر نام داد («دائرة المعارف جدید...»)، (IX/3513).

مآخذ: شاو، ا. ج. و ا. ک. شاو، تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید، ترجمه محمود رمضان زاده، مشهد، ۱۳۷۰ش؛ نیز:

EI²; Lütfi, A., *Tarih*, Istanbul, 1984; Pakalın, M.Z., *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, Istanbul, 1983; *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*, Istanbul, 1991; *Yeni Türk ansiklopedisi*, Istanbul, 1985.
علی اکبر دیانت

باب عالی، اصطلاحی در نظام اداری - سیاسی امپراتوری عثمانی و عنوان نهاد صدارت عظمی، مرکز هدایت و اداره کشور که از سده ۱۳ق/۱۹م، توسعه به معنی دولت عثمانی به کار رفته است. باب عالی به معنی درگاه عالی از دیرباز به عنوان مرکز و نشانه حاکمیت و وحدت و اعمال قدرت از موقعیت ممتازی برخوردار بوده، و فرمانهای مربوط به رونق و فتق امور کشور از همانجا صادر می شده است. باب و واژه های مترادف آن به عنوان مرکز حل و فصل امور کشور، از روزگار کهن متداول بوده است، چنانکه گزنفن یونانی نیز به آن اشاره کرده است (نک: IA, II/174؛ پاکالین، I/136-137). باب عالی یا عنوانهای گوناگون دیگری مانند در، درگاه، دربار (همانجا)، باب سرای، باب سلطانیه («دائرة المعارف...»)، 188، قاپی (طیبارزاده، ۹۸/۳)، پاشاقبوسی، باب همایون (صبحی، ۳۵)، درگاه عالی (همو، ۷۱)، باب آصفی، سرای آصفی که محل استقرار صدراعظم بود (پاکالین، I/140)، و دیوان خانه باب عالی نیز نامیده شده است («دائرة المعارف»، همانجا).

تا زمان فتح استانبول در ۸۵۷ق/۱۴۵۳م، امور دولت عثمانی در

دربار و تحت نظر شخص سلطان اداره می شد (پاکالین، نیز IA، همانجا) که آن را دیوان همایون و یا قبه آلتی (زیرکند) (ثریا، ۷۳۶/۴) می گفتند و اگر چه واژه باب عالی در متون تاریخی اوایل سده ۱۲ق/۱۸م، به کار رفته (نعیم، ۴۸/۴)، اما سلطان محمود دوم، نخستین پادشاهی است که در سده ۱۳ق/۱۹م، اصطلاح باب عالی را در فرمانهای خود آورده است (پاکالین، I/138). با گسترش امپراتوری عثمانی و پیچیدگی مسائل، اداره امور از دربار جدا، و به صدر اعظم واگذار شد و از زمان صدارت کوپرلی محمد پاشا در ۱۰۶۱ق/۱۶۵۰م در این نهاد تثبیت شد (IA، پاکالین، همانجا). محل باب عالی ابتدا ثابت نبود و با تغییر اقامتگاه صدر اعظمها - مانند محمود پاشا، گدیک پاشا و... - در محله های مختلف شهر استانبول جابه جا می شد؛ از زمان صدارت ابراهیم پاشا نوشهرلی (ه م) به نزدیک کاخ توپکاپی منتقل شد و در ساختمان ثابتی استقرار یافت (IA, II/175).

باب عالی از ۳ اداره بزرگ که هر یک مشتمل بر دو ایر کوچک تری بود، تشکیل می شد و هر کدام سرپرست جداگانه ای داشت که عبارت بودند از: ۱. گهباییک که در مقام معاونت صدراعظم و به امور لشکری و کشوری می پرداخت؛ ۲. رئیس الکتاب که مسئولیت اداره امور خارجی را برعهده داشت و کسانی مانند آمدجی (ه م)، ترجمان دیوان همایون (مترجم) - رابط میان نمایندگان خارجی و رئیس الکتاب - و بیلیک جی که عهده دار تنظیم فرمانها، عهدنامه ها و بایگانی آنها بود، با او همکاری می کردند (پاکالین، I/137-138)؛ ۳. چاووش باشی (همانجا) یا کدخدای صدر عالی - صدارت عظمی کتخداسی - (ثریا، ۸۰/۴ بی) که مسئولیت رسیدگی به شکایاتی که به صدراعظم می شد، و در عین حال معرفی متهمان به محکمه، امور تشریفات و ضبطیه را عهده دار بود (پاکالین، همانجا). همچنین سمتی با عنوان استادی باب عالی (باب عالی خوجه لیقی) وجود داشت که آموزش زبان فارسی و عربی برای منشیان را برعهده داشت (همو، I/139-140).

پس از انحلال سپاه بنی جری در ۱۲۴۲ق/۱۸۲۶م که در تاریخ عثمانی به «واقعه خیریه» معروف است (نک: شاو، ۵۳/۲ - ۵۵)، صدر اعظمها از اقامت در کاخ باب عالی صرف نظر کردند و از این تاریخ به یک اداره رسمی که ریاست آن را خود صدراعظم برعهده داشت، تبدیل شد (IA, II/136). با شروع دوره اصلاحات (نک: ه د، اصطلاح طلبی) از سوی محمود دوم، تشکیلات و سازمان دهی باب عالی نیز دگرگون شد، چنانکه اداره کدخدای صدر عالی به نظارت ملکیه و یک سال بعد به نظارت داخلیه (وزارت داخله)، دایره رئیس الکتابی به نظارت خارجیه (وزارت امور خارجه)، باب دفتراری به وزارت مالیه (شاو، ۱۳۵/۲ - ۱۳۶؛ پاکالین، I/138؛ IA, II/176؛ «دائرة المعارف»، 190) تبدیل گردید و نیز به شیوه اروپاییان مجالسی با عنوان مجلس والای احکام عدلیه و شورای دولت در آن دایر شد

280 BÂBİÂLİ, Osmanlı devletinde veziriâzam (sadrâzam) makam ve dâiresi mânasında ve husûsiyle XIX. yüzyıl başlarından itibâren kullanılan bir tâbir olmakla beraber, sonradan Osmanlı devleti ve hükûmetini ifâde eden bir terim hâline gelmiştir. Eskiden, sadrâzamların, ayrıca resmî dâire olarak kullandıkları ikametgâhlarına „kapı” denilmekte idi ve Bâbîâli ise yüksek kapı demek oluyordu. Kapı sözü çok eskiden Türk hükümdarlarının sarayları için kullanılmış, sonraları da devlet ve hükûmet işlerinin yürütüldüğü birer yer olduğu için, veziriâzamların saray ve konaklarını da ifâde eder olmuştur. Doğu memleketlerinde öteden beri halk işlerinin hükümdar sarayları kapısında görülmesinden dolayı bu tâbire her zaman rastlanmıştır. Japonya 'da *mikado* „yüksek kapı” demek olduğu gibi, Sâsânîler devrinden başlayarak İran 'da kullanılan „der, dergâh, derbâr” gibi sözler de bu mânaya gelmekte idi. Türkçe 'de *eşik* şeklinde görülmüş, Memlûkler zamanında da Arapça 'ya „*bab, el-ebvâbü 's-sultâniye*” olarak geçmiştir. Kapı sözü başlangıçta hükümdar sarayı mânasına gelmekle berâber sonraları Osmanlılarda daha çok veziriâzam sarayına „Paşa kapısı” denilmiş ve yalnız kapı sözü de bu mânaya gelmiş, daha sonra başka dâireler için de kullanılmıştır: Defterdar kapısı, Ağa kapısı, Bâb-ı fetva, Bâb-ı zaptiye gibi. Böylece kelimenin mânası daha çok genişletilmiş, bütün devlet dairelerine teşmil olunmuştur.

Kapı kelimesi ile ilgili birtakım tâbirler ile vazife ve memuriyetler daha vardır: kapıkulu askeri, kapı ağası, kapı oğlanı, kapı kethüdası, kapıcı başı kapı çukadarı, kapı halkı gibi.

Devlet işlerinin daha ziyâde sarayda ve husûsiyle Divan-ı hümayun'da görüldüğü ilk zamanlarda veziriâzam sarayı, yâni paşa kapısı o kadar mühim değildi, bununla beraber veziriâzam da kendi sarayında haftanın dört gününde tezkirecileri ve selâm çavuşu ile, pâdişâha arza ihtiyaç göstermeyen bâzı işlere bakmak ve hükûm-i şerif vermek üzere „ikinci divan” yapmakta idi. Sadrâzamların başkanlığı altında toplanan divan, sonraları ehemmiyetini kaybederek, işlerin görülmesi, Paşa kapısı denilen ve Bâbîâli diye de isimlendirilen veziriâzam sarayı-

Küçük Türk - İslam Ans.

(J. 4), s. 280 - 281, 1981 (J. T)